

УДК 821.152.1:929О'Брайєн

Є. І. Василюк

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

**Творчість Фленна О'Брайєна у наукових студіях:
основні напрями й етапи вивчення**

Василюк Є. І. Творчість Фленна О'Брайєна у наукових студіях: основні напрями й етапи вивчення. У статті аналізується історія вивчення літературознавством творчості видатного ірландського письменника Фленна О'Брайєна, якого разом із Дж. Джойсом і С. Беккетом, називають одним з трьох найвизначніших ірландських письменників ХХ ст. Виділяються основні етапи й аспекти даного наукового процесу, визначаються центральні праці і дослідники творів Ф. О'Брайєна. Вивчається внесок української науки у розвиток світового о'брайєнознавства. Також окреслюється коло питань, які ще не дістали належної уваги і потребують розвитку (функції автора, оповідальні стратегії, вплив письменника на англо-американський постмодернізм 1960-х р.).

Ключові слова: о'брайєнознавство, модернізм, постмодернізм, художні техніки, літературний контекст, рівні абсурду, оповідальні стратегії.

Василюк Е. И. Творчество Фленна О'Брайєна в научных студиях: основные направления и этапы изучения. В статье анализируется история изучения литературоведением творчества выдающегося ирландского писателя Фленна О'Брайєна, которого вместе с Дж. Джойсом и С. Беккетом, называют одним из трех великих ирландских писателей ХХ века. Выделяются основные этапы и аспекты данного научного процесса, определяются центральные работы и исследователи произведений Ф. О'Брайєна. Изучается вклад украинской науки в развитие мирового о'брайєноведения. Также очерчивается круг вопросов, которые еще не получили надлежащего внимания и нуждаются в развитии (функции автора, повествовательные стратегии, влияние писателя на англо-американский постмодернизм 1960-х годов).

Ключевые слова: о'брайєноведение, модернизм, постмодернизм, художественные техники, литературный контекст, уровни абсурда, повествовательные стратегии.

Vasyliuk Y. I. Flann O'Brien's Works in Scientific Studies: the Main Directions and Stages of Study. The article deals with the analysis of the history of research by means of literary criticism the works of an outstanding Irish writer Flann O'Brien, who, along with James Joyce and Samuel Beckett, is called one of three great Irish writers of the XXth century. The main stages and aspects of this scientific process are defined, the principal works and researches of F. O'Brien's works are determined. The researches, devoted to the study of the connection of Flann O'Brien and James Joyce, are reviewed, and the main common aspects of James Joyce and Flann O'Brien novels are named. A special attention is given to the question of Irish Gaelic language and its place in Flann O'Brien novels and to the Irish comic tradition, its aspects and research of these aspects in Ukrainian and foreign studies. The contribution of Ukrainian science to the development of the world Flann O'Brien research is being studied. Also, the influence of the Flann O'Brien International Society on the development of Flann O'Brien research is defined. The questions, which have not got a proper attention and require the development (the author's functions, narrative strategies, the author's influence on the Anglo-American postmodernism of the 1960s) are outlined.

Key words: Flann O'Brien's research, modernism, postmodernism, artistic techniques, literary context, levels of absurd, narrative strategies.

Творчість видатного ірландського письменника Фленна О'Брайєна (Flann O'Brien; 1911—1966) останнім часом все більше і частіше привертає увагу вчених-філологів. На сьогодні Ф. О'Брайєна називають одним з трьох найвизначніших ірландських письменників ХХ ст., який, на відміну від Дж. Джойса і С. Беккета, не полишав Ірландії і писав не тільки англійською, а й гельською мовою [6: 155]. Значення і внесок Ф. О'Брайєна у світову літературу підтверджується і самими письменниками: так Дж. Джойс говорив про Ф. О'Брайєна як про «<...> справжнього письменника із дійсним духом комічного», Е. Берджес казав, що «Фленн О'Брайєн атакує розум словом, стилем, чародійством, безумством і безмежною вигадливістю», Дж. Апдайк визнавав, що на кожній сторінці письменника присутня

«<...> блискуча легкість і пронизлива витонченість», а Г. Грін називав роман Ф. О'Брайєна «Про водоплавних» «<...> однією з кращих книг нашого століття. Таких одна на тисячу, <...> цю можна прирівняти до “Улісса” і “Трістрама Шенді”» [3: 3].

Проте, не дивлячись на інтенсивне зростання уваги до творів Ф. О'Брайєна, комплексного дослідження, яке б предметизувало і систематизувало етапи й напрями дослідження його творчості, на разі немає. Цим і зумовлена актуальність нашої статті.

Мета даної роботи — визначити загальний характер вивчення творчості Ф. О'Брайєна, виявити в ньому основні тенденції та періоди, виокремити аспекти творчості письменника, які потребують більшої уваги або взагалі ще не були досліджені, а також встановити внесок української науки у світове о'брайєнознавство.

Творчий доробок письменника включає шість романів: «Про водоплавних» (1939), «Ті, хто оспівують Лазаря, або На диво бідні люди» (1941), «Важке життя» (1961), «Архів Долкі» (1964), «Третій поліцейський» (1967) та незавершений «Сага про Саго Слеттері» (1964—1966), — а також значну кількість оповідей і статей, деякі з яких досі не видані.

Недивлячись на те, що Ф. О'Брайєн друкувався з 1930-х років, перші серйозні наукові роботи нерцензійного характеру, присвячені аналізу творчого доробку письменника, з'явилися наприкінці 1960-х років, і пов'язано це з публікацією роману «Третій поліцейський», написаного ще у 1940 р., але відхиленого тоді видавництвами. Виданий у 1967 році після смерті автора, він отримав визнання критиків, і це викликало інтерес до інших творів письменника.

Перші наукові роботи про Ф. О'Брайєна — це кілька статей, в яких був представлений огляд творчості письменника і висвітлена поетика окремих його романів. У 1970-х р. була видана перша монографія, в якій вивчалися його романістика, — «Ф. О'Брайєн: аналітичний вступ до його творів» (1975) британського літературознавця Анни Кліссманн, і стаття «Читач Ф. О'Брайєна» (1978) американського вченого Стефана Джонса, а також окремі праці, присвячені аналізу романів «Третій поліцейський», «Ті, хто оспівують Лазаря», «Важке життя», дослідженню міфу і реальності в ірландській літературі, зв'язку абсурдизму в романах Ф. О'Брайєна «Про водоплавних» і романа С. Беккета «Мерфі» і оглядові статті. У середині 1970-х р. виходить перша біографія письменника гельською мовою — «Ранні роки Брайєна О'Нолана» (1973) Ширана О'Нолана, брата Ф. О'Брайєна, книга Тімоті О'Кіфі, видавця роману «Третій поліцейський», який відкрив світові ім'я Ф. О'Брайєна, «Майлз: Портрети Брайєна О'Нолана» (1973), і декілька статей Е. Берджеса, серед яких необхідно виділити «Магічне безумство Фленна О'Брайєна» (1976), з якої взята вищенаведена цитата [1].

У 1980—90-х роках кількість монографій і статей по Ф. О'Брайєну значно зросла, крім раніше зазначених аспектів творчості письменника, були виявлені спільні для Дж. Джойса і Ф. О'Брайєна художні техніки і прийоми, а також специфіка звертання ними до міфу і національної ідеї. Серед робіт даної тематики виділяється стаття, в якій вперше художня цінність творів Ф. О'Брайєна порівнюється із внеском в літературу Дж. Джойса — «Фленн О'Брайєн: після Джойса або поруч із Джойсом?» (1989) Джозефа Брауна. Крім того, у цей період був вивчений характер сатиричного начала у Ф. О'Брайєна — у роботі професора Арканзаського університету М. Кіта Букера, «Фленн О'Брайєн: Бахтін і меніппова сатира»

(1995), де представлено комплексний аналіз форм і прийомів комічного і встановлено шляхи наслідування письменником ірландської сміхової традиції.

Після 2000-го року увага до літературної спадщини Ф. О'Брайєна зросла значною мірою. З'явилися спеціальні дослідження, де Ф. О'Брайєн розглядається як модерніст («Ірландський модернізм: походження, контексти, аудиторії» (2010) професора університету Белфаста Імона Х'юза), і постмодерніст («Два постмодерністських романіста: Семюель Беккет і Фленн О'Брайєн» (2006) професора Дублінського університету Теренса Брауна), роботи, в яких вивчається о'брайєнівський принцип гри (монографія «Ілюзія читання: естетика гри у Фленна О'Брайєна, Семюеля Беккета і Жоржа Перека» (2007) професора Нью-Йоркського університету Кімберлі Боман-Калая), мотиви постколоніалізму у романах Ф. О'Брайєна («Постмодерністські і постколоніальні тенденції у романі Ф. О'Брайєна "Про водоплавних"» (2007) Майкла МакПереза), і у продовження порушеного Джозефом Брауном питання — наслідування Ф. О'Брайєном техніки і поетики Дж. Джойса (дисертація Майкла Флагерті «Ірландські пост-джойсівські експериментальні романісти: О'Брайєн, Беккет і Банвіль» (2000)) [7].

Після столітнього ювілею письменника у 2011 році було засновано Міжнародне товариство Фленна О'Брайєна, і це відкрило новий етап в історії вивчення його творів. Товариство систематизувало творчу спадщину Ф. О'Брайєна, збило інформацію про усі його видані й невидані роботи (п'єси, теле- і радіосценарії, журналістські статті і рецензії) і створило систематизований каталог. Каталог Товариства також включає переклади його романів, оповідань і бібліографічні описи більш ніж двадцяти п'яти монографій і двохсот статей, в яких вивчається художня специфіка, жанрова своєрідність і оповідальні техніки творів письменника. Крім того, Товариство двічі на рік випускає журнал «The Parish Review» і проводить щорічні міжнародні конференції. Тематика конференцій охоплює значну кількість проблем: авторства, національної ідентичності та самоідентифікації, аналіз модерністських і постмодерністських рис і мовні питання у романах Ф. О'Брайєна і т. і. На сьогодні у Товариство входять вчені з двадцяти семи країн, в тому числі Ізраїлю, Сінгапуру, Туреччини, Фіджі і Японії [7].

Товариство зробило значний внесок у розкриття творчості Ф. О'Брайєна світовому літературознавству і визначило місце письменника у літературі ХХ ст. між модернізмом і постмодернізмом. Ним була переглянута позиція, у відповідності до якої Ф. О'Брайєн вважався тільки послідовником і учнем Дж. Джойса, і вперше повномасштабно затверджено положення, згідно

якого С. Бекетт і Ф. О'Брайєн розглядаються як постмодерністи. Дістало подальшого розвитку вивчення і стилю письменника (монографія «Діглоссія і лінгвістичний поворот: філософія мови Фленна О'Брайєна» (2015) ірландського науковця Флор Колумни) та пошук спільних художніх технік і прийомів у творах трьох визначних ірландських письменників ХХ ст. («Перекладаючи модернізм: Мова тверджень у романах Джойса, Фленна О'Брайєна, Бекетта» (2016) румунської дослідниці Еріки Міхалікси) [7].

Щодо російського літературознавства, то в ньому літературна спадщина Ф. О'Брайєна вивчалась більш ґрунтовно у контексті ірландської традиції комічного — у кандидатській дисертації Олексія Бороненка «Специфіка гумору в ірландській літературі 30—40-х років ХХ століття» (2012), де дослідник виділяє типи ірландського гумору («гротескний», «макабричний», «фантастичний» і «мовний») і здійснює аналіз їх втілення у романах Ф. О'Брайєна і С. Бекетта, доводить їх тісний зв'язок з ірландською ментальністю, ключовими рисами якої є амбівалентність і парадоксальність мислення, нестабільність ідентичності, інтенсивний розвиток усної традиції, складна лінгвістична ситуація і необхідність у захисних механізмах у зв'язку із трагічними історичними подіями, а також архаїзм і консервативність культури [1: 20]. Окрім О. Бороненка у Росії творчості Ф. О'Брайєна торкались у своїх статтях дослідники Кирил Кобрін, Валерій Шубинський і Ольга Чернорицька.

В українській науці вивченням літературної доробку письменника займався Володимир Діброва, який ще у 1988 році захистив кандидатську дисертацію на тему «Творчість Фленна О'Брайєна (традиції народної культури і літературний контекст)», і саме ним творчість Фленна О'Брайєна була вперше введена у вітчизняну науку. Проте після дисертації В. Діброва за останні тридцять років у вітчизняному літературознавстві твори Ф. О'Брайєна більше не вивчались.

У дисертації В. Діброва розглядаються різні аспекти національної кельтської культури, ірландської міфології і фольклору, відображені у романах Ф. О'Брайєна, сатиричний характер творчості письменника в цілому, при цьому матеріалом для дослідження є не тільки романи, а й статті, які Ф. О'Брайєн писав для колонки «Переповнений кухлик» у газеті «Айріш таймз» протягом двадцяти п'яти років. Особливе місце В. Діброва виділяє питанню гельської мови: Ф. О'Брайєн, який виріс у двомовному середовищі, доводив здатність гельської мови до функціонування у сучасній дійсності [2: 7]. Крім того, В. Діброва вивчає висвітлення англійської колоніальної політики у романі «Ті, хто оспівують

Лазаря», який він ставить в один ряд з кращими сатиричними творами європейської літератури від Ювенала до Дж. Свіфта, Вольтера, М. Салтиков-Шедріна, І. Во [2: 8]. Дослідник визначає фантазію і гротеск як на найбільш типові риси ірландського гумору, які присутні у творчості усіх видатних письменників цієї країни і є частиною національного характеру, так само, як і любов до іронії, пародії, перебільшення і каламбуру.

В. Діброва також здійснює ретельний аналіз композиційної структури роману «Про водоплавних» (1939) і виявляє у ній три паралельні сюжетні лінії, які розвиваються у різних епохах, при цьому персонажі їх можуть переміщатися між світами, а самі світи можуть зливатися [2: 10]. Вчений стверджує, що двома полюсами, між якими розташована реально-казкова Ірландія Ф. О'Брайєна і в гравітаційне поле яких так чи інакше потрапляють усі персонажі і події роману, є християнство і язичництво. Він вказує на цю проблему як ключову у романі і таку, яка є визначальною для ірландців. На його думку, письменник у своїх романах намагається знайти відповідь на питання «Чи може язичництво і християнство поєднуватись в рамках однієї культури, нації?» [2: 11].

Слід зазначити, що В. Діброва не погоджується із західними колегами, які вважають Ф. О'Брайєна тільки учнем Дж. Джойса, наприклад, Анною Клісман, Ернст-Ульріхом Кляйном, Лорною Сейдж [2: 12], але виокремлює спільні риси і зв'язок між романами «Про водоплавних» Ф. О'Брайєна і «Мерфі» С. Беккета: створення ними гротескної, фантастичної реальності і використання пародії [2: 12].

У висновках В. Діброва стверджує, що Ф. О'Брайєн творив у рамках середньовічної літературної традиції і вільно поведився з нею і що відмінною рисою романів письменника є використання національного фольклору, епосу, кельтської міфології, ірландської традиції комічного, збагаченої англійською, а з іншого — ірландського контексту, живої реальності [2: 16].

Таким чином, підсумовуючи, можна сказати, що, хоча спадщина Ф. О'Брайєна як провідного представника пізнього ірландського модернізму та раннього постмодернізму і стала об'єктом уваги світового літературознавства пізніше, ніж творчість інших видатних ірландських модерністів Дж. Джойса і С. Бекетта, але протягом п'яти десятиліть у філологічній науці були сформовані базові підходи вивчення його творчості, основними з яких є: біографічний, модерністський, постмодерністський, постджойсівський, постколоніальний, міфологічний, культурологічний, контекстуальний, напрям ірландської сміхової традиції та напрям мовного питання. Окреме місце займає напрям, який

концентрується на виявленні впливу поезії Ф. О'Брайєна на формування творчого методу та художньої системи інших письменників, серед яких Д. Бартелмі, К. Воннегут, Р. Фідерман, Е. Берджес, Дж. Фаулз, П. Остер та багато інших.

Слід також відзначити, що на сьогодні недостатньо вивченим лишається часо-просторові відношення, мовний рівень абсурду, оповідальні стратегії, стильовий синкретизм і паратекстуальність у творах Ф. О'Брайєна.

Здійснені лише перші підходи до вивчення в текстах Ф. О'Брайєна функцій автора і читача та визначенні типу героя. Подальшого розвитку вимагає проблема вписування пізніх творів Ф. О'Брайєна у контекст англо-американського постмодернізму 1960-х р., наприклад, співвідношення їх з романами «Маг» Дж. Фаулза, «Лот 49» Т. Пінчона, «Політ над гніздом зозулі» і «Часом нестерпно кортить» К. Кізі. Усе це і стане для нас напрямом подальших досліджень.

Література

1. Бороненко А. В. Специфика юмора в ирландской литературе 30—40-х годов XX века : автореф. дис на соискание уч. степени канд. филол. наук : 10.01.03 «Литература народов стран зарубежья (ирландская литература)» / А. В. Бороненко. — Екатеринбург, 2012. — 23 с.
2. Диброва В. Г. Творчество Фленна О'Брайєна (традиции народной культуры и литературный контекст) : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : 10.01.05 «Литература стран Западной Европы, Америки и Австралии» / В. Г. Диброва. — К., 1988. — 17 с.
3. О'Брайєн Ф. Лучшее из Майлза / Флэнн О'Брайєн.— М. : Додо Пресс, 2016. — 495 с.
4. Booker M. K. Flann O'Brien, Bakhtin, and Menippean Satire / M. Keith Booker. — N. Y. : Syracuse University Press, 1995. — 163 p.
5. Gallagher M. "The Poor Mouth": Flann O'Brien and the Gaeltacht / Monique Gallagher // Studies: An Irish Quarterly Review. — 1983. — Vol. 72. — No. 287. — P. 231—241.
6. Hopper K. Flann O'Brien. A Portrait of the Artist as a Young Postmodernist / Keith Hopper — N. Y. : Syracuse University Press, 1995. — 292 p.
7. International Flann O'Brien Society [Electronic resource]. — Access mode: <https://www.univie.ac.at/flannobrien2011/bibliography.html>
8. Kiberd D. Inventing Ireland. The Literature of the Modern Nation / Declan Kiberd. — L. : Vintage Books, 1996. — 720 p.

УДК 821.133.1 – 92 Петренко.09

І. Л. Михайлин

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Чи міг бути малим поет, який має велике значення?

Михайло Петренко в інтерпретації Юрія Шевельова (Шереха)

Михайлин І. Л. Чи міг бути малим поет, який має велике значення? Михайло Петренко в інтерпретації Юрія Шевельова (Шереха). Розглянуто студію Ю. Шевельова про М. Петренка «Інший романтик, інший романтизм» (1966). Встановлено чотири аспекти великого значення М. Петренка: 1) у шевченківську добу він не був епігоном Шевченка й розвивав особистісно-психологічну течію в українському романтизмі; 2) на відміну від Шевченкової конкретної лексики, М. Петренко сприяв виробленню родових назв, культивував «загальниковий» романтизм; 3) особливість фольклоризму М. Петренка полягала в тому, що він відмовився від баладної та пісенної творчості й запровадив жанри романсу, елегії, медитації; 4) його творчість оскаржувала «котлярєвщину» й заміщала високі жанри класицизму.

Ключові слова: М. Петренко, Ю. Шевельов (Шерех), романтизм, особистісно-психологічний напрям романтизму, загальна й конкретна лексика.

Михайлин И. Л. Мог ли быть маленьким поэт, имеющий большое значение? Михайло Петренко в интерпретации Юрия Шевелева (Шереха). Рассмотрена студия Ю. Шевелева о М. Петренко «Другой романтик, другой романтизм» (1966). Установлены четыре аспекта большого значения М. Петренко: 1) в шевченковскую эпоху он не был эпигоном Шевченко и развивал личностно-психологическое течение в украинском романтизме; 2) в отличие от Шевченковой конкретной лексики, М. Петренко содействовал выработке родовых понятий, культивировал «обобщенный» романтизм; 3) особенность фольклоризма М. Петренко состояла в том, что он отказался от балладного и песенного творчества и обратился к жанрам романса, элегии, медитации; 4) его творчество отрицало «котлярєвщину» и замещала высокие жанры классицизма.

Ключевые слова: М. Петренко, Ю. Шевелев (Шерех), романтизм, личностно-психологическое направление романтизма, общая и конкретная лексика.